

З усіх креацій його творчості мають дві свою гротескову по-
стать: гуцул і вояк. Пишні „тіні забутих предків”, що вянули
й страждали на чужих зарінках, на полях кременних — не за свою
справу — ожили й стали перед нами у всій силі величі й героїч-
ного трагізму. І їм поставив поет нерукотворний пам'ятник.

За його срібною трембітою й золотою сурмою пішли гуцули
й вояки цвітистими пляями крізь нашу літературу в майстерних
образах Коцюбинського, Черемшини та інших менших і більших
мистців слова.

На наших очах зросло величезне зацікавлення тією Гуцуль-
щиною, яку відкрив Федькович.

Пишний легінь на Кафталуці задивував усіх своєю крижа-
вою славою. І на цьому полі дав нам поет зо своєї тіснішої Бать-
ківщини так багато цілющого й живущого, що воно вже вічно
плистиме й шумітиме в крові нашої літератури.

Дам'ян Горняткевич

МАКАРЕВИЧ І ВИЧУЛКОВСЬКИЙ

Посмертна згадка.

Сьогодні переживаємо не тільки економічну, але й культурну
кризу. В політичному й суспільному житті царює брехня й лицє-
мірство, а поняття ідеалу понижено до поняття звичайного бізнесу.
В мистецтві також не краще. Це доба різних „ізмів”, коли то
ультра-модерна критика вимагає від артиста не зрозуміння справж-
ньої краси, тільки пропагується аж до зануди нецікаве експеримен-
тування, обчислене на смак невибагливих снобів. Серед такої пустки
шукаємо з тугою за правдивими мистцями й правдивими людьми.
Навіть без огляду на їх національність. Кожний культурний ми-
стець стоїть вище інших, він дивиться ширше, поза тісний обрій
буденних інтересів і мерзиться всім, що тхне злобою й нікчем-
ністю. Бо хто раз увійде у високу сферу здобутків людського ге-
нія, той буде завжди минати душну закутину буденщини.

Продовж не цілого півроку померло тепер двох визначних
польських мистців, що відрізнялися не тільки своїм визначним та-
лантом, але також виїнярковою, особистою культурою. Були це
ровесники: Юлій Макаревич і Лев Вичулковський. Саме вони
обидва належали до тієї категорії артистів, що вміли жити тільки
найкращими поривами й оцінювали вартості людей тільки зо ста-
новища осягів духа. Життя звязало їх обох з українською землею,
яку вони щиро полюбили. Автім це не припадок, що польські
письменники й артисти, що були звязані побутом з Україною, зве-
личувала її в своїх творах. До таких поетів належали Словацький
і Залеський, а до майстрів кисти: Хелмонський, Станиславський,
Макаревич, Вичулковський і з живих Аксентович, Яроцький, Сі-
хульський та Павч.

Саме покійним професорам Макаревичеві й Вичулковському

хочу сьогодні посвятити кілька слів належного признання, замість українського вінка на їх свіжі¹⁾ могили.

Макаревича я пізнав перед шіснадцяти роками. Захоплюючись під час своїх мистецьких студій у Кракові українською поліхромією каплиці Чесного Хреста на Вавелі (з р. 1470.), я звернувся до пок. Макаревича за інформаціями щодо відновлення тієї розписі, яку він провадив. Я йшов до нього з деякою недовірливістю, бо чув тоді, що він буцімто нерадо виявляв свої технічні секрети, ховаючи для себе, що сам здобув власним досвідом. Зрештою — це загальна недуга всіх мистців-консерваторів! Одначе я незабаром приємно розчарувався. Макаревич зазначив майже на самому початку моїх частих відвідин у нього, що дуже радо виявить мені свої помічення з часів відновлювання українських мальовил у Кракові й Любліні, бо, як висказався, не думає забрати ніяких тайн з собою до гробу. І так зачалися наші розмови. Витворилася тоді просто якась ідеальна атмосфера, мене опанував прегарний настрій, я переживав там незабутні хвилини. Вже саме довіклля додавало своєрідного чару: ми сиділи звичайно в робітні професора, де на першому місці висів його портрет — кисти Мальчевського, далі його власні картини, подільські краєвиди, залиті гарячим сонцем. В розі стояла велика шафа з книжками; на неї я глядів нераз зависним оком, бо вона містила в собі такі скарби, як історія малярських технік Бергера, справжня євангелія спеціально для консерваторів, опісля німецьке видання Герменей (славний іконографічний підручник із Атонау), книжка, що була ледве в двох примірниках у цілому Кракові, й багато інших білих круків. Сам господар впроваджував мене в цей чарівний світ нашого минулого, коли то українське мистецтво й українська культура стояли так високо, що польські королі покликували наших мистців на свої двори й віддавали їм найкращі храми до розмалювання. Макаревич розказував мені про свою консерваторську працю в Кракові й Любліні, про хід цілої роботи, а говорив справді широко. Не промовчував і прикрих моментів, що їх зазнав з боку власного громадянства. Наші розмови тривали досить довго. Мене тягнуло щось до тієї висококультурної людини, що відносилася до мене незвичайно широко. Я почувався в його домі якнайкраще. Свої фахові замітки він ілюстрував світлинами й книжками. А відносився до мене з таким наскрізь виїнятковим довірям, що без застережень позичав мені іноді найдорожчі книжки, не питаючись про мою адресу! Щоправда, він не розчарувався ніколи в своєму довірі до мене.

Не маю наміру розписуватися тут ширше про чисто фахові справи, бо це речі занадто спеціальні. Зрештою, я писав про це окремо. Все ж таки годиться виявити сьогодні бодай загально ті великі заслуги, які Макаревич віддав українській культурі відновленням наших історичних розписей з XV. в. у Кракові й Любліні. Стан каплиці Чесного Хреста на Вавелі був під кінець минулого століття поважно zagrożений, в багатьох місцях відставала від стіни тоненька поволока підкладу з красками й треба було

¹⁾ Автор написав цю статтю ще в січні 1937. р.

передовсім зміцнити ті місця. Опісля пок. Макаревич мав поважні труднощі, бо мусів усувати деякі „поправки” краківського стінопису, довершені його попередником. Саме, перед Макаревичем відновлював ту поліхромію С. Яблонський, професор краківської академії мистецтв. Яблонський вийшов із хибного становища, бо хотів „оживити” деякі іконографічні сцени, особливо на долині, де вони були найбільше знищені. Але „оживив” їх на свій лад, змінив класичний візантійський рисунок на реалістичну форму, зтираючи (на щастя тільки) в двох композиціях майже зовсім первісний характер. З такими труднощами прийшлося боротись Макаревичеві під час його праці. Одначе це була людина з величезним досвідом технічним і мистецьким, тому вдалося йому поправити — бодай частинно — прогріхи його попередника та забезпечити цей пам'ятник нашої культури на довший час. Щоправда — розпись каплиці Чесного Хреста потребує вже сьогодні не тільки дбайливої опіки, але, що найважливіше, дальшої консервації. Дах тієї каплиці мабуть ушкоджений і на стелі показується від довшого часу вогкість, що спричинила знову відприск красок від тинку. Та — на жаль — минули ті щасливі часи, коли професором історії мистецтва у краківському університеті був пок. Маріян Соколовський, відомий знаток візантійщини, а зокрема нашого середньовічного малярства. Він опікувався дуже живо українськими стінописами ягайлонської доби. Сьогодні інші часи, часи нехтування всім, що українське, коли то ціла лявіна йде проти нас. Не тільки шовіністично настроєна польська преса, але й деякі люди науки не хочуть нам признати великих культурних здобутків, які ми осягнули ще перед давніми віками й раді б навіть позбутися неvigідних для себе українських мистецьких, чи цивілізаційних пам'яток. Перед трьома роками я мав змогу поговорити на ту тему з краківським консерватором інж. Б. Третером і звернув йому увагу на потребу дальшої реставрації поліхромії каплиці Чесного Хреста. На це він відповів мені коротко, що ані воєвідство, ні заряд катедри не має тепер грошей на ту ціль. Його відповідь сильно занепокоїла мене; боюся, щоб та „хвилева” недостача готівки не мала глибших, шкідливих підстав...

Ще тяжче завдання, ніж у Кракові, мав проф. Макаревич у Люблині. Тамошня розпись костела св. Трійці була дуже знищена, покрита вапном і повідтовкувана якимсь гострим приладом на цілих просторах. Тут треба було подвійної праці. З-під накиненої верхньої поволоки вапна виринала поверхня поліхромії, доведена здебільша до руїни. Мистець-консерватор станув там перед найвідповідальнішим завданням, отже щоб рятувати те, що ще було можна, мусів відчищувати все, закріплювати й доповнювати окремі перші мальовила за всіма вимогами модерної реставраторської техніки. І після довгих зусиль Макаревич відновив ту розпись якнайкраще. Вона засяла знову блиском давнього кольориту, всі сцени — такі оригінальні щодо іконографічної концепції — виступили в повній красі, а деякі постаті святих виринули наче візії з минулих століть. Так виконав своє завдання пок. Макаревич і віддав передовсім нам українцям пам'ятник нашої культури у новому „живому вигляді”.

Вже після закінчення консерваційних робіт на Вавелі й у Лю-

блині зустрічався Макаревич досить часто зо злобними заввагами, що будімото він не відновив як слід тамошніх поліхромій, а навіть мав змодернізувати їх у дечому. Щоб заздалегідь забезпечитися перед такими закидами, Макаревич казав зробити світлини всіх іконографічних композицій перед і після реставрації, а перегляд тих світлин мусить кожного переконати, що він вивязався якнайкраще зо свого завдання. Велике технічне знання, з яким покійний підходив до своєї праці, далі глибоке розуміння памяток тієї доби і вкінці щирий подив для української культури давали йому повне право виконати ту відповідальну працю. Вибір його особи був справді виинятково щасливий.

Зате мушу висунути деяке застереження щодо оригінальної „української” поліхромії Макаревича. Маю тут на увазі його розпис станиславівської катедри. Вона замало звязана з нашою мистецькою традицією, замало віє від неї чаром візантійщини. То все ж таки Макаревич старався дати таку стінопись, яка на його думку найбільше відповідала б духові нашої церкви. Сьогодні бачить наш інтелігентний загал кращі мистецькі зразки (Холодний, Сосенко, Будманюк у своїх творах) і привик ставитися з більшими вимогами до артиста, але тоді — перед 40 роками, поліхромія Макаревича мусіла здобути собі признання.

Щирі симпатії Макаревича до українців не кінчалися на самих малярських працях, ані на його прихильних поглядах на нас; він радо приймав ще й молодих українців до помочі, виконуючи свої замовлення. Так напр. заангажував до роботи нашого незабутнього мистця Василя Крижанівського, під кінець його студій у Кракові. В розмові зо мною згадував мені пок. Крижанівський, що в особі проф. Макаревича трапив він на виинятково благородну людину, мистця з великою освітою і досвідом. Також Макаревич висказувався якнайкраще про нашого Василя.

Для ширшої характеристики Макаревича наведу ще один факт. Він захоплювався не тільки українськими мистецькими памятками, але пізнав також нашу народню культуру в усіх її прояхах. В одній нашій розмові він зазначив, що українці не сходять з високого рівня мистецьких і культурних здобутків і те, що виплекали так дбайливо перед віками, не тільки зберегли до сьогодні, та ще й відповідно розвинули. Українська культура увійшла — його слова — у найширші маси, вона не тільки привілей мистців, але також характеристична риса нашого селянина. І тут став мені розказувати, як то він відбував колісь мандрівку з польським письменником М. Шукевичем по Східній Галичині. Ішли попри луку, де малий пастушок пас худобу. Сподобався їм той малий хлопчина з лагідними, добрими очима й вони стали балакати з ним. Пастушок давав на всі питання ясні, смілі відповіді. Аж тут серед розмови хлопець встромив руку до кишені й вииняв грушку та подав їм зо словами: „вбачте панове, що маю тільки одну, але її можна якось поділити на половину”. Цей своєрідний прояв гостинности збентежив обох, вони пізнали, що отся прикмета наших селян така загальна й так глибоко закорінена в нас, що навіть звичайний пастушок не міг не почастувати двох принагідних прохожих, що приязно заговорили до нього. Безперечно кожний з нас, якщо найшовся б

в ситуації Макаревича, не був би аж так заскочений подібною сценою, однак вражлива вдача мистця відчула тим живіше цілу тонкість поведінки хлопця. В дальших своїх мандрівках опинилися вони обидва (Шукевич і Макаревич) у Татрах. Відбули одну прогулку в гори в товаристві провідника „гураля” й запросили його опісля до себе на чарку коняку. Цей провідник-селянин привик був видно до таких „панських” жестів, бо не лише прийняв без застережень їхнє запрошення, але ще й виступив з критикою самого прийняття. Саме, коли побачив на столі пляшку з коняком, узяв її до рук і сказав: „а що то, ви панове, пете коняк тільки з трьома зірками, бо я по звичайно з п'ятьма”. Макаревич додав від себе: „бачите, це є та ярка різниця в культурі представників двох селянських мас!”.

Друга картина. Після скінчення студій у краківській академії мистецтв, Макаревич рішився виїхати до Мюнхену. Він числився з тим, що може там на чужині прийдеться йому коли малювати композицію на народні теми. Він знав добре українську етнографію і дуже подобалася йому наша народня ноша, зокрема захоплювався подільськими перемітками, отже в зв'язку з своїми намірами хотів навчитися зав'язувати голову т. зв. рантухом. Його своячка, місцева поміщиця, запросила тому до себе одну селянку, щоб показала на її голові, як вяжуться такий рантух. В означеній годині прийшла замовлена селянка, й то відразу з дочкою, а поводитися в салоні, — слова Макаревича — як „скінчена дама”. І звернулася до присутніх із словами: „я привела з собою свою доню, бо уважаю, що хлопська хустина повинна бути зав'язана тільки на хлопській голові”. Не буду розважувати цього висказу, чи був це прояв сервілізму, чи переніженої уважливості, чи може промовляв він за своєрідним народним ритуалом, та Макаревич оцінював це явище передовсім з культурного становища й представив цілу подію як вицвіт старої, прегарної традиції.

Свої оповідання закінчив Макаревич тими незабутніми для мене словами: „Я дивуюся, що про культуру тих людей знатоки не пишуть цілих томів, бо вони вповні заслуговують на те. Українці — це рішуче новітні греки!”. Мушу признатися, що я відчув гордість після тих слів, я радів слухаючи, як поляк умів справедливо оцінювати наші прикмети й як щиро захоплювався всім, що українське.

Покійний Макаревич залишив двох синів, що з них один одідичив по батькові великий малярський хист. Про вартість картин молодого Макаревича свідчить найкраще факт, що навіть Вичулковський, оглядаючи їх, сказав раз: „це такі скінчені речі, що й я не завагався б підписатися під ними”. Щиро бажаю, щоб син перейнявся також на зразок батька любов'ю до української культури!

Другий недавно померлий мистець — Вичулковський, був добрим другом Макаревича. Щоправда, вони оба різнилися основно вдачами. Макаревич відзначався якимсь монументальним спокоєм, дистингованою повагою, Вичулковський натомість — це був стихійний, степовий темперамент. Попри те характеризував Вичулковського ширий, просто дитячий ентузіазм і виїнятка доброта. Автім він сам був для нас ближчий, ніж може думає наш загал, ця людина

зжилася з Україною й перейняла все найкраще, що українська стихія дає.

Як мистець, Вичулковський орудував по-майстерськи всіма техніками, а з графіки найбільше любив літографію. Його тематика обіймала Україну, Татри, а в акварелях і літографіях архітектуру Кракова, Познаня, Данцігу, Люблина й Варшави. Знаменито малював також квіти й не раз висказувався, що це не його студії, а йому щось „так мріється”. І дійсно, багато з його творів, це мрії мистця, що над усе любив природу, та дивився на неї очима доброї, широї душі.

Коли підете до краківської галерії образів і станете перед стіною Вичулковського, то вразить вас там найбільша скількість українських картин: орка, збирання буряків, польський рибалка й інші. Він виїхав в Україну незабаром після скінчення студій у Кракові та Мюнхені і там „шукав себе”. Сам розказував про себе: „Я просидів в Україні десять літ. З того перших п'ять років я зашився в одного знайомого так, що ніхто не знав, де я пробуваю. Там я обновилися й скинув із себе впливи академії. Чарівний край! Три місяці ночував у шатрі над Россю. Малював сходи й заходи сонця. Маю жаль до себе, бо це все я знищив! Чарівна країна, розспівана. Коли я малював там фігуральні композиції, серед орки, при викопуванні буряків, усі докруги співали, і я з ними”. Вичулковський умів піддаватися не тільки чарові самої природи, але шукав ще й інших емоціональних спонук у ній та виловлював їх у найкращій формі. І в тому криється секрет краси його творів. В Україні перебував він чи не найдовше в околицях Балти, звідкіля привіз найбільше пейзажів і буквально цілу низку шкіцівників, засипаних рисунками коней, ярмаркових сцен, українських хат і дерев.

Як маляр, Вичулковський шукав завжди чогось нового, дуже часто бував невдоволений собою, а тоді переглядав старші студії, шкіцівники й що йому не подобалося — відкидав під піч. Саме така доля зустріла частину польських його картин. Знав його слабкість його друг Ф. Ясенський і часто заходив до робітні мистця, щоб перешкодити цій вогняній жертві. Ясенський спокійно заявляв Вичулковському: „маєш ти палити свої рисунки, то краще я їх заберу для себе”. І так збагачував він свою збірку, яка опісля розрослася до розмірів прегарного, самостійного музею. Отсю слабкість використовував зрештою не тільки сам Ясенський; в хвилях сумнівів Вичулковського можна було дуже легко вмовити в нього, що якийсь образ не „вдався” йому, а тоді добряга професор без застережень дарував його кому попало.

На становищі професора краківської академії мистецтв (від р. 1895.—1911.) Вичулковський не належав до типу олімпійців-професорів, яких ділить від студентів ціла пропасть. Навпаки, він був завжди ширим приятелем молоді, хотів якнайбільше навчити своїх учеників і дати їм передовсім запал до краси й — праці. Зрештою, він знав сам з власного досвіду, як то гірко приходитьсь жити студентові без матеріяльних засобів, для якого існує тільки одна ціль — шлях до ідеалу. Нераз бувало — поправляючи студентам їхні праці, брав до рук палітру й кисти та сам починав малювати. На загаль студенти академії нерадо приймають таку коректу, бо не люб-

лять, щоб професор накидав їм власну техніку; він повинен тільки словами виявити всі помічені блуди. Але Вичулковський мав такий широкий малярський розмах, що його ученики годилися ви-йнятково навіть на лекцію техніки. Коли ж Вичулковський витиснув у запалі на палітру ученика з його касети за багато якоїсь дорогої краски, то зорієнтувався негайно, що бідняга-студент був би сам не дозволив собі на таку розтратність. Тоді брав „покривдженого” на бік і дарував йому за своєї робітні більшу скількість красок, або давав купон до фірми Райм у Кракові з „уповажненням для п. Н. Н. набрати красок” на його конто до суми 20 австр. корон. Мушу об-ективно признати, що таких професорів, які були на правду віддані своїм ученикам, було в краківській академії й пізніше чимало.

Щира прихильність Вичулковського до студентів і його педагогічний хист були причиною, що мистецька молодь радо горнулася до нього. В численному гурті його учеників було досить українців. Вже самі прізвища їх — проречистий доказ, як і кого виховував Вичулковський на мистців. У нього вчилися: Іван Труш, Олекса Новаківський, Осип Курилас, Модест Сосенко, Михайло Бойчук, Іван Бурачок, Михайло Жук, Антін Процайлович, Михайло Василишин, Пилип Демчук, Олекса Мавберг, Василь Коцький і Едмунд Дунін.

За кожним приїздом до Кракова хору Котка на концерт, Вичулковський був одним із перших гостей. Приходив за своєю дружиною й насолоджувався українською піснею. Тому, коли наша студентська Громада в Кракові підготовляла щороку Шевченківське свято, а хор давав запоруку, що ціла імпреза випаде добре, я брав білети й ішов запросити проф. Вичулковського в імені нашого комітету на концерт. Він приймав мене завжди словами: „більшої приємности ви не могли мені зробити, бо я так люблю ті ваші прекрасні українські пісні!”

Вичулковський лишився в Кракові, хоча й перейшов на емеритуру. Замкнувся в своїй робітні, де найщирішим другом була його дружина, й посвятився зовсім творчій праці. Число колишніх його приятелів щораз меншало; одним з останніх був Ясенський. Але й Ясенського зустріла трагедія: цей витончений естет, окружений чудовою збіркою картин і графіки, стратив під кінець свого життя зір, залишилась йому вкінці музика й — смерть. Вичулковський сильно відчув втрату друга й рішився на завжди покинути Краків. Там — як казав, бачив він від тієї пори тільки кістяки й труші і тому постановив звідтіля втікати. Виїхав до Познаня, дарував тому містові величезну скількість своїх образів, за що дістав хутір коло Бидгощи. Чув я, що Вичулковський мав бути наскрізь ви-йнятковим господарем. Коли бувало звозили снопи в гарячі літні дні з поля, він приглядався залюбки вправним рухам наймитів і переривав нераз дальше звоження, кажучи позувати собі до якоїсь картини. Хоч праця в полі аж кипіла!

Вкінці Варшава хотіла використати його малярський і педагогічний хист, запрошуючи його — вже як 80-літнього старця, на катедру до академії. Бо без уваги на свій старечий вік він був завжди молодий своєю енергією і запалом. Але тут уже йому не

вдалося втекти перед смертю. Помер у 84. році свого працьовитого, повного змісту життя.

Теперішня доба, це доба культурного декадентизму. І тому опановує нас ширий жаль, коли відходять від нас мистці й люди високої вартости, що репрезентували ту щасливу, проминальну добу, якої найвищим ідеалом була краса в мистецтві, а правда в житті. Саме покійні Макаревич і Вичулковський були такими — чи не останніми репрезентантами старшої польської генерації. Вони обидва мали в собі щось ренесансового, та передовсім вміли дивитися на інших без злоби й ненависти.

Читав я у польській пресі, що похорони Вичулковського у Варшаві робили дуже прикре враження. В катедрі підчас відправи була майже пустка, а за домовиною йшла тільки громадка малярів, студенти академії мистецтв і ледве двох представників влади. З літературних, музичних і театральних кругів — нікого. Редакція того часопису (Тижоднік Ілюструвани) звертається з докорами до свого громадянства, чому Варшава не вміла, чи не хотіла пошанувати пам'яті польського великого мистця, коли одночасно вимагає навіть від чужинців такої пошани для своїх великих людей?

Ми українці вміємо бути вдячні своїм заслуженим діячам, зберігаємо також ширю вдячність для всіх тих чужинців, що мали для нас хоч трохи серця. І хоч ніхто з українців не мав нагоди кинути на могилу Макаревича й Вичулковського жмінки рідної землі, ні зложити вінка з жовто-блакитними лентами, то все ж таки їх пам'ять буде для нас завжди дорога!

Сідлець, у січні 1937. р.

Жорж Бернано*

ІЗ ЩОДЕННИКА СІЛЬСЬКОГО ПАРОХА

Я передав ці рядки пароху з Торсі, але не мав відваги сказати, що вони мої. Він такий хитрий — я не вмію говорити неправди — саме тому видається мені сумнівним, чи він цього не відгадає. Він віддав мені аркуш з усмішкою, що її я добре знаю; вона нічого доброго не ворожить. Вкінці сказав до мене:

) Жорж Бернано (Georges Bernano 1888), французький письменник, бере своїх героїв — з-поміж священників, бо на його думку вони можуть промовити до сердець широких мас. Священик заступає серед загальної боротьби зі злом Ісуса Христа. Однак і священник тільки людина і в своїх слабощах відчуває відповідальність, яку йому накладає його післанництво. Він усвідомляє собі диспропорцію між величчю священства і марністю людини. Священик, що виконує свої обов'язки пересічно, без вкладу душі, стає „камем преткновенія” і веде душі враз із собою в безодню. Це наповняє Бернано глибоким смутком і ніщо не може його потішити, коли бачить таких вірних, що за них Спаситель надармо пролляв Свою Кров. Позитивні і негативні типи священників дає нам Бернано в своїх визначних повістях: „Sous le soleil de Satan”, „L' imposture”, „La joie”, „La Grande Peur des bien — pensants”, „Jeanne relapse et sainte”.

Переложений тут виїняток вибираємо із найновішої повісти Бернано „Journal d'un curé de campagne” („Щоденник сільського пароха”), 1936, що була відзначена нагородою Академії. У вибраному місці молодий священник